

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA MEHNATSEVARLIK FAZILATINI RIVOJLANTIRISH BO‘YICHA YAPONIYA TAJRIBASI

Axmadaliyeva Muxarramoy Olimjon qizi

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya

Mazkur tezisda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mehnatsevarlik fazilatini rivojlantirishda Yaponiya ta‘lim tizimi tajribasi tahlil qilinadi. Maqolada Yaponiya tajribasining pedagogik mohiyati, uning boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining shaxsiy rivojlanishiga ta‘siri hamda ushbu tajribadan O‘zbekiston boshlang‘ich ta‘lim tizimida foydalanish imkoniyatlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: *boshlang‘ich ta‘lim, mehnatsevarlik, Yaponiya tajribasi, Tokkatsu, maxsus faoliyatlar, axloqiy tarbiya, mas‘uliyat, jamoaviylik, maktab madaniyati.*

Kirish

Bugungi kunda ta‘lim tizimining asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilarga faqat bilim berish emas, balki ularni hayotga tayyorlash, ijtimoiy mas‘uliyatli, mehnatsevar, mustaqil fikrlaydigan va faol shaxs sifatida tarbiyalashdan iboratdir. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf davri bola shaxsining shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda o‘quvchining kundalik odatlari, mehnatga munosabati, tartib-intizomi, mas‘uliyat hissi va jamoa bilan ishlash ko‘nikmalari shakllana boshlaydi.

Mehnatsevarlik insonning muhim axloqiy fazilatlaridan biri bo‘lib, u topshirilgan vazifani mas‘uliyat bilan bajarish, qiyinchiliklardan chekinmaslik, o‘z mehnati natijasini qadrlash, boshqalar mehnatiga hurmat bilan qarash kabi sifatlarda namoyon bo‘ladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun mehnatsevarlik, avvalo, oddiy kundalik harakatlarda ko‘rinadi: o‘quv qurollarini tartibga solish, sinfda navbatchilik qilish, o‘yinchoq va buyumlarni joyiga qo‘yish, gulga suv quyish, sinfni ozoda saqlash, darsga tayyorlanish va jamoaviy topshiriqlarda faol ishtirok etish.

Yaponiya tajribasi bu borada alohida e‘tiborga loyiqdir. Chunki Yaponiya maktablarida bolalarda mehnatsevarlik va mas‘uliyat fazilatlarini faqat pand-nasihat yoki alohida axloqiy darslar orqali emas, balki kundalik maktab hayotining o‘zida shakllantiriladi. O‘quvchilar maktabni o‘zlari tozalaydi, tushlikni sinfdoshlariga tarqatadi, sinfdagi muayyan vazifalarni bajaradi, jamoaviy tadbirlarda qatnashadi va o‘z guruhining umumiy natijasi uchun mas‘uliyat his qiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi — Yaponiya boshlang‘ich ta‘lim tizimida o‘quvchilarda mehnatsevarlik fazilatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi amaliy faoliyatlarni tahlil qilish hamda ushbu tajribaning O‘zbekiston sharoitida qo‘llash mumkin bo‘lgan jihatlarini aniqlashdan iborat.

Mehnatsevarlik fazilatining pedagogik mohiyati

Mehnatsevarlik — bu shaxsning mehnatga ijobiy munosabati, mehnat jarayonida mas’uliyat, sabr, intizom va qat’iyat ko’rsata olish qobiliyatidir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ushbu fazilat birdaniga shakllanmaydi. U kichik yoshdan boshlab oddiy, takroriy va ma’noli faoliyatlar orqali asta-sekin rivojlanadi.

Boshlang‘ich sinf yoshidagi bola uchun mehnat tarbiyasi murakkab nazariy tushunchalar bilan emas, balki amaliy harakatlar bilan bog‘liq bo‘lishi lozim. Bola “mehnat qilish kerak” degan gapni eshitishdan ko‘ra, o‘z qo‘li bilan biror ishni bajarib, uning foydasini ko‘rganida mehnatning mohiyatini yaxshiroq anglaydi. Masalan, o‘quvchi sinfni tozalashda ishtirok etsa, u ozodalik o‘z-o‘zidan paydo bo‘lmashligini, buning uchun har bir kishi hissa qo‘shishi kerakligini tushunadi. Tushlik tarqatishda qatnashgan bola esa boshqalarga xizmat qilish, navbat kutish, tartibga rioya qilish va jamoa manfaatini hisobga olishni o‘rganadi.

Mehnatsevarlik faqat jismoniy ish bajarish bilan chegaralanmaydi. U o‘quv faoliyatida ham namoyon bo‘ladi. Darsga tayyorlanish, daftarni tartibli yuritish, topshiriqni oxirigacha bajarish, xatolarni tuzatish, o‘z ishiga javobgarlik bilan yondashish ham mehnatsevarlikning muhim ko‘rinishlaridir. Shu nuqtayi nazardan, mehnatsevarlik o‘quvchining umumiy shaxsiy rivojlanishi, o‘quv motivatsiyasi va ijtimoiy moslashuvi bilan bevosita bog‘liqdir.

Yaponiya boshlang‘ich ta’limida Tokkatsu tizimi

Yaponiya ta’lim tizimida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini har tomonlama rivojlantirishda Tokkatsu muhim o‘rin tutadi. Tokkatsu — “tokubetsu katsudo”, ya’ni maxsus faoliyatlar degan ma’noni anglatadi. Ushbu faoliyatlar o‘quvchilarning faqat akademik bilimlarini emas, balki ijtimoiy, axloqiy, emotsional va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.

Tokkatsu doirasida o‘quvchilar sinf faoliyatlari, maktab tadbirlari, navbatchilik, guruhli vazifalar, o‘zaro yordam va jamoaviy mas’uliyatga oid turli faoliyatlarda qatnashadilar. Ushbu jarayonda bola o‘zini sinf jamoasining faol a’zosi sifatida his qiladi. U faqat bilim oluvchi emas, balki sinf va maktab hayotini tashkil etishda ishtirok etuvchi shaxsga aylanadi.

Yaponiya tajribasining muhim jihati shundaki, maktab o‘quvchiga tayyor xizmat ko‘rsatiladigan joy emas, balki o‘quvchi o‘zi yashaydigan, o‘qiydigan va rivojlanadigan ijtimoiy muhit sifatida qaraladi. Bola bu muhitni ozoda saqlash, tartibga keltirish, boshqalarga qulay qilish va umumiy hayotga hissa qo‘shish uchun mas’ul deb qaraladi. Natijada mehnatsevarlik bola uchun tashqi majburiyat emas, balki kundalik hayotiy ehtiyoj va ijtimoiy odatga aylanadi.

Tokkatsu tizimida o‘qituvchining roli ham o‘ziga xosdir. O‘qituvchi hamma ishni o‘zi bajarib bermaydi, balki o‘quvchilarga vazifa taqsimlaydi, ularni kuzatadi, yo‘naltiradi, xatolarini muloyimlik bilan tuzatadi va bajarilgan ish yuzasidan fikr almashishga undaydi. Bu esa o‘quvchilarda mustaqillik, o‘z-o‘zini baholash va javobgarlik hissini kuchaytiradi.

Axloqiy tarbiya va mehnatsevarlikning integratsiyasi

Yaponiya tajribasida mehnatsevarlik axloqiy tarbiya bilan chambarchas bog‘liq. Boshlang‘ich maktabda o‘quvchilarga mehnatning qadrini tushuntirish faqat alohida mavzu sifatida emas, balki kundalik hayotiy vaziyatlar orqali amalga oshiriladi. Masalan, sinfni tozalashdan keyin o‘qituvchi o‘quvchilar bilan qisqa suhbat o‘tkazishi, kim qanday hissa qo‘shgani, qaysi ish yaxshi bajarilgani, keyingi safar nimani yaxshilash mumkinligi haqida fikr almashishi mumkin.

Bunday refleksiya bolaga bajarilgan ishning ma’nosini tushunishga yordam beradi. Agar bola faqat mexanik tarzda pol supursa, bu faoliyatning tarbiyaviy ta’siri cheklangan bo‘lishi mumkin. Ammo bola “mening mehnatim sinfdoshlarimga qulaylik yaratdi”, “biz birga ishlasak, sinfimiz toza bo‘ladi”, “har kim o‘z vazifasini bajarsa, jamoamiz yaxshi ishlaydi” degan xulosaga kelsa, mehnatsevarlik ongli qadriyatga aylanadi.

Shu jihatdan Yaponiya tajribasining kuchli tomoni — amaliy faoliyat va axloqiy tushunchaning uyg‘unligidir. O‘quvchi avval faoliyatda ishtirok etadi, keyin esa shu faoliyat mazmuni haqida fikr yuritadi. Bu yondashuv bolaning nafaqat xulq-atvoriga, balki ichki qarashlari va qadriyatlariga ham ta’sir ko‘rsatadi.

Yaponiya tajribasining O‘zbekiston boshlang‘ich ta’limi uchun ahamiyati

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham o‘quvchilarda mehnatsevarlik, mas’uliyat, vatanparvarlik, jamoaviylik va axloqiy fazilatlarni shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Milliy tarbiyamizda “Mehnatning tagi rohat”, “Harakatda — barakat”, “Mehnat qilgan elda aziz” kabi hikmatli so‘zlar orqali mehnat qadimdan ulug‘langan. Shu bilan birga, zamonaviy boshlang‘ich ta’limda ushbu qadriyatlarni faqat og‘zaki targ‘ib qilish emas, balki amaliy faoliyatlar orqali shakllantirish zarur.

Yaponiya tajribasidan kelib chiqib, O‘zbekiston boshlang‘ich sinflarida quyidagi yo‘nalishlarni kuchaytirish mumkin:

Birinchidan, sinf navbatchiligini formal vazifa emas, balki tarbiyaviy faoliyat sifatida qayta tashkil etish lozim. Navbatchilik o‘quvchiga ishonch bildirish, mas’uliyat yuklash va jamoaga foyda keltirish imkoniyati sifatida talqin qilinishi kerak.

Ikkinchidan, o‘quvchilarni maktab va sinf muhitini ozoda saqlashga jalb etishda pedagogik mezonlarga rioya qilish zarur. Bu jarayon og‘ir mehnat yoki majburiy ish shaklida emas, yoshga mos, xavfsiz, qisqa muddatli va tarbiyaviy maqsadga yo‘naltirilgan faoliyat bo‘lishi kerak.

Uchinchidan, har bir amaliy faoliyatdan keyin qisqa suhbat yoki refleksiya tashkil etilishi maqsadga muvofiq. O‘qituvchi bolalarga “Bugun kim qanday yordam berdi?”, “Bizning ishimiz sinfimizga qanday foyda keltirdi?”, “Keyingi safar nimani yaxshiroq qilishimiz mumkin?” kabi savollar berishi mumkin. Bu bolalarda mehnatning ijtimoiy ahamiyatini anglashga yordam beradi.

To'rtinchidan, ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish zarur. Agar maktabda bola mas'uliyat va mehnatsevarlikka o'rgatilsa-yu, oilada unga hech qanday mustaqil vazifa berilmasa, tarbiyaviy ta'sir yetarli bo'lmaydi. Shuning uchun oila va maktab birgalikda bolaga yoshiga mos vazifalar berishi, uning mehnatini qadrlashi va rag'batlantirishi lozim.

Beshinchidan, mehnatsevarlikni baholashda faqat natijaga emas, jarayonga ham e'tibor berish kerak. Bola ishni mukammal bajarmasligi mumkin, ammo uning harakati, intilishi, mas'uliyat bilan yondashuvi e'tirof etilishi lozim. Bu yondashuv o'quvchida ichki motivatsiyani kuchaytiradi.

Muhokama

Yaponiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida mehnatsevarlikni rivojlantirish uchun maxsus murakkab dasturlardan ko'ra, kundalik maktab hayotini tarbiyaviy mazmun bilan boyitish muhimroqdir. Bola har kuni kichik vazifani bajarsa, o'z mehnatining natijasini ko'rsa, jamoa tomonidan e'tirof etilsa va bu faoliyatning ma'nosini tushunsa, unda mehnatsevarlik asta-sekin barqaror fazilatga aylanadi. Shu bilan birga, Yaponiya tajribasini boshqa mamlakatga to'liq ko'chirib qo'yish to'g'ri emas. Har bir davlatning o'z milliy qadriyatlari, maktab madaniyati, sanitariya talablari, ota-onalar qarashi va ta'lim tizimi mavjud. Shuning uchun Yaponiya tajribasini O'zbekiston sharoitiga moslashtirish zarur. Masalan, o'quvchilarning maktabni tozalashdagi ishtiroki xavfsizlik, gigiyena, yosh xususiyatlari va ota-onalar roziligi asosida tashkil etilishi kerak. Eng muhim jihat shundaki, mehnatsevarlikni rivojlantirish jarayoni bolaga bosim o'tkazish emas, balki uni ijtimoiy hayotga tayyorlash vositasi bo'lishi kerak. Bola mehnatni jazodan emas, foydali, quvonchli va ma'noli faoliyat sifatida qabul qilishi zarur.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Yaponiya boshlang'ich ta'lim tizimida mehnatsevarlik fazilatini rivojlantirish kundalik maktab hayoti, Tokkatsu tizimi, sinf navbatchiligi, maktabni tozalash, tushlik tarqatish va jamoaviy faoliyatlar orqali amalga oshiriladi. Ushbu tajribaning asosiy kuchli tomoni shundaki, o'quvchilar mehnat, mas'uliyat va jamoaviylikni nazariy tarzda emas, balki amaliy hayotiy tajriba orqali o'zlashtiradilar. Mehnatsevarlik bola shaxsining kelajakdagi muvaffaqiyati uchun muhim asosdir. Mehnatsevar o'quvchi mas'uliyatli, intizomli, sabrli, mustaqil va jamoaga foydali inson bo'lib shakllanadi. Shu bois boshlang'ich ta'limda mehnatsevarlikni rivojlantirish ta'lim-tarbiya jarayonining ajralmas tarkibiy qismi bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bamkin, S. (2020). The taught curriculum of moral education at Japanese elementary school: The role of classtime in the broad curriculum. Contemporary Japan, 32(2), 218–239.

2. Bamkin, S. (2019). Moral education in Japan: The disjoint between research on policy and research on practice. *Social Science Japan Journal*, 22(2), 247–260.
3. Cave, P. (2007). *Primary School in Japan: Self, Individuality and Learning in Elementary Education*. London: Routledge.
4. Lewis, C. C. (1995). *Educating Hearts and Minds: Reflections on Japanese Preschool and Elementary Education*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology of Japan. (2017). *Elementary School Course of Study*. Tokyo: MEXT.
6. Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology of Japan. (2017). *Commentary on the Course of Study for Elementary School: Special Activities*. Tokyo: MEXT.
7. Tsuneyoshi, R. (2012). *The World of Tokkatsu: The Japanese Model of Whole Child Education*. Tokyo: University of Tokyo.
8. Tsuneyoshi, R., Sugita, K., Kusanagi, K., & Takahashi, F. (Eds.). (2020). *Tokkatsu: The Japanese Educational Model of Holistic Education*. Singapore: World Scientific.
9. Web Japan. (2021). *Special Feature on Schools in Japan: Classroom Duties*. Tokyo: Ministry of Foreign Affairs of Japan.
10. OECD. (2019). *Education Policy in Japan: Building Bridges towards 2030*. Paris: OECD Publishing.